

να υφιστάμεθα». Η καθαρή θέση του Νταγκονιέ είναι πολύτιμη, σε μια εποχή μεταμοντέρνου χάους, γνωσιολογικού και ηθικού σχετικισμού.

Θα ήταν παράλειψη να μη σημείωνα την

ωραία μετάφραση της Μάρως Τριανταφύλλου, καθώς και την εξαιρετική αισθητική του βιβλίου.

Ευτύχης Μπιτσάκης

Γιάννης Καράς, *Η έννοια της ύλης στη Νεοελληνική Αναγέννηση*, Β΄ έκδοση, αναθεωρημένη – βελτιωμένη, Ένωση Ελλήνων Φυσικών, Αθήνα 2009

Ο Γιάννης Καράς, με το πλούσιο σε όγκο και μεστό σε ποιότητα ερευνητικό του έργο τα τελευταία 30 χρόνια, κατόρθωσε όχι μόνο να πιστοποιήσει την ύπαρξη ενός δυναμικού, πρωτοποριακού ρεύματος στοχαστών κατά την ύστερη περίοδο της Τουρκοκρατίας αλλά και να διερευνήσει πολλά και σημαντικά στοιχεία του έργου τους που σχετίζεται με τις φυσικές επιστήμες ανατρέποντας μύθους και δοξασίες διαμορφωμένα στο πέρασμα των χρόνων, κάτω κυρίως από την παραμορφωτική επίδραση διαφόρων ιδεολογημάτων – που πάντα ελλοχεύουν όταν η Ιστορία δεν βασίζεται στα πραγματικά στοιχεία, στις ίδιες τις πηγές.

Η εμμονή του Καρά για την αξία των πηγών τον οδήγησε στην ενδελεχή μελέτη των έντυπων και των χειρόγραφων βιβλίων της Νεοελληνικής Αναγέννησης. Ο πλέον πρόσφατος καρπός αυτής της προσπάθειάς του είναι η αναθεωρημένη και βελτιωμένη έκδοση του βιβλίου του *Η έννοια της ύλης στην Νεοελληνική Αναγέννηση*, που εκδόθηκε από την Ένωση Ελλήνων Φυσικών.

Όπως εύκολα μπορεί κανείς να αντιληφθεί από τον τίτλο ήδη του βιβλίου, αυτό πραγματεύεται την έννοια της ύλης ως μέρους της φύσης, ως έννοια επιστημονική, όπως αυτή αναφέρεται στο έργο των λογίων της προεπαναστατικής περιόδου.

Το πρώτο μέρος του βιβλίου περιγράφει συνοπτικά αλλά περιεκτικά το ευρύτερο κλίμα, αναφορικά με την επιστημονική σκέψη, κατά τη Νεοελληνική Αναγέννηση δίνοντας το στίγμα της εποχής στον απλό αναγνώστη και αποδεικνύοντας ότι, σε αντίθεση με τα όσα πιστεύουν οι περισσότεροι, πρόκειται για μια ιδιαίτερα γόνιμη και δημιουργική περίοδο, κατά την οποία η ελληνική λογιόσύνη όχι μόνο έρχεται σε επαφή με την ευρωπαϊκή επιστημονική γνώση, αλλά την αφομοιώνει δημιουργικά και τη διαχέει σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα μέσω της διδασκαλίας και της έκδοσης σχετικών βιβλίων.

Στη συνέχεια, όπως και ο ίδιος ο Καράς σημειώνει, προχωρά σε μια πρώτη, γενική θεώρηση του θέματος. Μια θεώρηση που ανατρέχει στις πρώτες προσπάθειες που έγιναν από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσό-

φους προκειμένου να τεκμηριώσουν την άποψη «της ενότητας του Σύμπαντος πάνω σε μια ενιαία γενική υλική αρχή, άναρχη, αγέννητη και άφθαρτη, αντικαθιστώντας τις υπερφυσικές αντιλήψεις με αρχές και νόμους φυσικούς».

Στη συνέχεια επιχειρείται η καταγραφή των απόψεων που εξέφρασαν οι άνθρωποι της Νεοελληνικής Αναγέννησης, καθώς μελετούν την ύλη ως έννοια φιλοσοφική και επιστημονική. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο έργο του κατ' εξοχήν υλιστή λογίου εκείνης της περιόδου, του Χριστόδουλου Παμπλέκη, που ήδη από το 1786 σκοπό είχε να αποδείξει ότι η ύλη είναι το υπόθεμα κάθε αισθητού, φυσικού όντος, «η μόνη που έχει πραγματική υπόσταση, “το καθ’ αυτό υποκείμενο των ποιότητων, των δυνάμεων, της καταστάσεως, των σχέσεων και του προσδιορισμού, α την όντος τινος καλουμένην φύσιν συνίστησιν”».

Αντίστοιχα, καταγράφεται και η ανάλογη άποψη ενός ακόμα σημαντικού λογίου, του Στέφανου Δούγκα, όπως επίσης και του Αθανάσιου Ψαλίδα, αλλά και άλλων λογίων, για να καταλήξει ότι «στη σκέψη της Νεοελληνικής Αναγέννησης η ύλη αποτελεί τη μοναδική σταθερά, που προσδιορίζεται από το συγκεκριμένο (υλικό) γεγονός, το οποίο, σε μια διαλεκτική σχέση αλληλοπροσδιορισμού προσδιορίζεται από το γενικό – την ύλη στην πλέον αφηρημένη της μορφή».

Στη βασική επιστημολογική θεώρηση της ύλης που αναπτύχθηκε προηγουμένως βασίζεται και η αποδοχή του ατομικού συστήματος από τους περισσότερους λόγιους, αν και μια μερίδα τους τάσσεται υπέρ του λεγόμενου δυναμολογικού συστήματος. Παράλληλα αποδεικνύεται ότι στη νεοελληνική σκέψη εκείνης της περιόδου η ύλη μελετάται όχι στατικά αλλά δυναμικά. Ότι η κίνηση αποτελεί τρόπο ύπαρξης της ύλης, αναπό-

σπαστο κατηγορούμενό της, μια αντίληψη που αναμφίβολα οδηγεί σε ανατίμηση του ρόλου του ανθρώπου μέσα στη φύση.

Στην προσπάθεια μελέτης της ύλης και των ιδιοτήτων της εντάσσεται και η διατύπωση από τον Βενιαμίν Λέσβιο και τον Θεόφιλο Καΐρη των θεωριών του ένυλου και του πανταχρήντου, αντιστοίχως, θεωρίες που μας αναπτύσσει και επεξηγεί με σαφήνεια ο Καράς.

Πρόκειται για θεωρίες που ανεξάρτητα από την ορθότητά τους εντάσσονται και ως προς το περιεχόμενο και ως προς τη μεθοδολογία τους στον ορθολογισμό του 18ου αιώνα.

Θεωρίες που συμβάλλουν –όπως και οι άλλες απόψεις που εξετάζονται στο βιβλίο– ώστε να θεωρηθεί η προσπάθεια των Ελλήνων λογίων «ένα κίνημα ριζοσπαστικό, δυναμικό, ορθολογικό, που εναντιώθηκε σε οτιδήποτε επιχειρήσει να σταματήσει ή να περιορίσει τις δυνατότητες του ανθρώπινου, ένα κίνημα, τέλος, που αφύπνισε νέες δυνάμεις, δυνάμεις πνευματικές και κοινωνικές, ένα κίνημα που εντάχθηκε οργανικά μέσα σ' έναν ευρύτερο διευρωπαϊκό πνευματικό διάλογο, στον σύγχρονο ευρωπαϊκό πλουραλισμό».

Από την άποψη αυτή, το βιβλίο του Καρά είναι με πολλούς τρόπους χρήσιμο. Δεν αποτελεί μόνο ένα εργαλείο για την άρση μύθων και στρεβλών απόψεων όσον αφορά τις επιστημονικές δραστηριότητες των Ελλήνων κατά το πρόσφατο παρελθόν, αλλά παράλληλα προσφέρει και τη δυνατότητα μέσα από τη σύγκριση του παρόντος με αυτό το παρελθόν να αναλογιστούμε μήπως δεν είμαστε ένα βήμα εμπρός αλλά δύο βήματα πίσω. Και πως ίσως κάτι πρέπει να κάνουμε γι' αυτό.

Γιώργος Ν. Βλαχάκης